

חינוך יהודי וחינוך אזרחי-דמוקרטי –

כיצד ילכו שניהם יחדיו?

אדר כהן*

רציונל

ראשית – תפקיד בית הספר הוא לחנך, ולא להורות בלבד, וההוראה היא חלק אינטגרלי של החינוך; שנית – בית ספר עברי צריך לחנך על ידי הנחלת מורשת הומניסטית ויהודית, מתוך זיקה אינטגרלית בין היסודות הללו. שכן עליו לחנך בני אדם יהודים שמסוגלים להתמודד עם המציאות היהודית והאנושית של זמנם, מתוך עמדה ערכית מגובשת ולהקנות להם אהבה לאדם ואהבה לעם היהודי ויכולת לממש אהבה זו באורחות חיים.¹

השיח התרבותי והפוליטי בישראל מושפע משני עולמות עיקריים של מחשבה ומעשה – היהודי-מסורתי והליברלי-דמוקרטי. אפשר להגדיר זאת גם כהשפעה וכהשראה של שתי השקפות עולם: האחת פרטיקולרית (ייחודית לעם היהודי), והאחרת אוניברסלית (משותפת לעוד עמים רבים). הישראליות יונקת משתייהן, ועל כן על סדר היום הציבורי שלנו עולות בהתמדה שאלות עקרוניות ומעשיות מתוך המפגש והיחס ביניהן. אחת הסוגיות העיקריות המעסיקות אפוא את מדינת ישראל מאז הקמתה, וכן את מערכת החינוך שלה, היא הקשר בין זהותה היהודית והאופי הנגזר מכך ובין זהותה האזרחית והדמוקרטית והאופי הנגזר מכך.

מה רצוי שיקרה במפגש בין שני עולמות אלו? האם הם מסוגלים לדור בכפיפה אחת בתוך הזהות היהודית-ישראלית של ימינו? ובכן, כמעט כמו בתמונת ראי בתוך כל אחד משני העולמות הללו יש גישות מנוגדות: הן בעולם היהודי והן בעולם הליברלי-דמוקרטי יש גישות מסתגרות ובדלניות (שאינן מעוניינות במפגש או בשילוב) ולצדן גישות פתוחות ומכילות.

מהן הדרכים החינוכיות שבעזרתן אפשר להתמודד עם המתחים בין מעגלי זהות אלה? בספרות המחקר, בציבור ובמערכת הפוליטית אפשר לאתר **ארבע גישות** עיקריות להתמודדות עם המתחים בין יהדות לדמוקרטיה, בין פרטיקולריות לאוניברסליות: גישת הסתירה, גישת הקונפליקט, הגישה הדיאלקטית וגישת ההלימה. ארבע גישות אלו משקפות לא רק עמדות נורמטיביות בדילמות שעל הפרק, אלא גם חוויות חיים או מצבי נפש (states-of-mind), שהם רגשיים ונפשיים ושעמם ובאמצעותם כל אדם ואדם ניגש להתמודד עם עולם מורכב זה של מתחים. ארבע הגישות יוצאות כולן מנקודת הנחה ששני מעגלי הזהויות נוכחים מאוד בשיח ובמציאות הישראלית, ושיש ביניהם מתחים וקונפליקטים מובנים שיורדים לעומקו של הקיום בישראל. השוני ביניהן הוא בבחירה כיצד להתמודד עם מתחים אלה וכיצד לנהל חיים (אישיים, חברתיים, פוליטיים וחינוכיים) לנוכח קיומם. כדי שנוכל להציע דרך חינוכית רצויה, עלינו לבחון תחילה היכן במערכת החינוך שלנו מתקיימות ארבע הגישות (הניתוח המלא יתפרסם בקרוב בספר **שְׁנַיִם יַחְדוֹ** בהוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה).

* אדר כהן, חוקר במכון הישראלי לדמוקרטיה.

¹ נורית אלטוביה ואחרים, **חינוך הומניסטי יהודי בישראל**, ירושלים: האגודה לחינוך הומניסטי יהודי בישראל וכי"ח, תשל"ד, עמ' 14

נקודות לדיון

אנשי חינוך בישראל מתלבטים כבר עשרות שנים בדרכים הראויות לעיסוק בסוגיות יסוד אלו בחברה ובמדינה, וספרות ענפה עוסקת במיפוי ובניתוח המורכבויות שמקורן בשניות התרבותית שבתוכה אנו חיים ומחנכים. מטרת דיוננו כאן איננה לעסוק בבעיות, בדילמות או בפתרונות לגופם, אלא בשאלות חינוכיות ופדגוגיות: מה להמליץ למורים לעשות בתהליך החינוכי לנוכח מורכבויות אלה? כיצד לחנך לנוכח ההתנגשות בין זהויות אוניברסליות לפרטיקולריות? איזה פדגוגיה תביא לידי חוויית למידה שתאפשר עיצוב זהות לנוכח המתחים הגלומים במפגש בין עולמות אלו? כיצד לסייע לתלמידים לבחור את דרכם בשילוב ביניהן? הקשיים שמורים רבים חווים בבואם לעסוק בשאלות אלו מקורם בשילוב בין היעדר הכרעה ציבורית ואישית ברבות מסוגיות היסוד בין יהדות לדמוקרטיה, ובין היעדר הכשרה פדגוגית מתאימה להתמודדות עם מתחים לא פתורים אלו בכיתה.

כדי להבנות את הדיון בצורה סדורה, נחלק אותו לשלושה שלבים:

- **דיון מתוך תיאור וניתוח של המציאות.** מהן הגישות הנפוצות בקרב אנשי חינוך בנושא זה?
- **דיון מתוך שיח אידאולוגי וערכי של תפיסות עולם.** מהי הגישה הראויה?
- **דיון מעשי.** כיצד אפשר לקדם את הגישה הראויה בעינינו? מהם הכלים הפדגוגיים המשותפים לעולם החינוך היהודי ולעולם החינוך הדמוקרטי שאפשר לאמץ או להעצים?

כיווני פעולה אפשריים

בספר **שְׁנִים יַחְדָּו** מוצעים כמה כיווני פעולה אפשריים שמקורם ברצון לחנך לגישת הוראה דיאלקטית במפגש בין חינוך יהודי לחינוך דמוקרטי:

- א. שיח מורים ומחנכים לבירור העמדה האישית בסוגיה, שהוא שיאפשר לאחר מכן לבחון גם את התפיסה המוסדית. בהקשר זה ראוי לשלב את העיסוק בסוגיה בהכשרות מורים ומנהלים.
- ב. שילוב העיסוק בנושאים אלו בכל תחומי הדעת, ולא רק בתחומים ה"מתבקשים" כמו אזרחות או מקצועות היהדות.
- ג. בניית תכנית פעולה בית-ספרית, שנגזרת מהתפיסה שגובשה.